

ارزیابی جغرافیای حملات تروریستی با استفاده از نظریه انتخاب عقلانی

جواد اطاعت *

علی‌اکبر دبیری **

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۶/۳۱

تاریخ تأیید نهایی: ۱۳۹۴/۰۴/۰۱

چکیده

تروریسم و حملات تروریستی در حال حاضر یکی از چالش‌های اساسی جهان در قرن ۲۱ محسوب می‌شود. رشد و گسترش این پدیده در چند دهه اخیر موجب شده است ابعاد گوناگون آن توسط متخصصان رشته‌های مختلف مورد ارزیابی قرار گیرد. در این میان یکی از ابعاد مهم حملات تروریستی مکان و فضای جغرافیایی مورد حمله است. در این پژوهش نیز مسئله اصلی این است که آیا تروریست‌ها بر اساس معیارهای عقلانی به مکان‌های خاصی حمله می‌کنند؟ به نظر می‌رسد تروریست‌ها بر اساس معیارهای عقلانی مانند ایجاد تلفات سنگین، ماهیت نمادین، ایجاد رعب و وحشت و جلب توجه رسانه‌ها مکان‌ها و فضاهای خاصی را مورد هدف قرار می‌دهند. علاوه بر این، آنها تلاش می‌کنند در حمله به اهداف خود از روش و تکنیکی استفاده کنند که بیشترین احتمال موفقیت را دارا باشد. در این پژوهش که با روش توصیفی - تحلیلی صورت پذیرفته است، تلاش شده است با استفاده از نظریه انتخاب عقلانی، منطق حاکم بر حملات تروریستی در زمینه انتخاب مکان حمله و روش مورد استفاده، شناسایی و مورد ارزیابی و تجزیه و تحلیل قرار گیرد. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که اکثر حملات تروریستی به ترتیب در مکان‌های عمومی به شکل بمب‌گذاری، در زیرساخت‌های

* دانشیار علوم سیاسی، دانشگاه

شهید بهشتی

** دانشجوی دکتری جغرافیای

سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس

حیاتی با استفاده از حمله مسلحانه و بمب‌گذاری و در مکان‌های سیاسی به روش انتحاری صورت می‌پذیرد، زیرا که حمله به این مکان‌ها بیشترین سود و کمترین هزینه را برای تروریست‌ها دربردارد.

واژگان کلیدی: تروریسم، حملات تروریستی، نظریه انتخاب عقلانی، جغرافیای تروریسم

مقدمه

واژه‌های «ترور» و «تروریسم»^۱ بدون تردید اصطلاحات سیاسی محسوب می‌شوند و به‌کارگیری این واژه‌ها برای خشونت‌ها و حوادثی که با اهداف غیرسیاسی رخ می‌دهد نادرست است. شروع پدیده ترور از گذشته‌های بسیار دور تاریخی آغاز شده است، به نوعی که ترور را همزاد تشکیل حکومت و دولت می‌دانند. ترور از شکل‌گیری اولین حکومت‌ها، دولت و واحدهای سیاسی در میان جوامع مختلف رواج داشته است؛ بنابراین به‌کارگیری تروریسم یک عمل تاریخی است؛ اما تروریسم با مفهوم جدید خود، در پی انقلاب کبیر فرانسه مطرح شد. در چند دهه گذشته و از اواخر قرن بیستم میلادی با توسعه فن‌آوری و ابزارهای ارتباطی، گسترش سلاح‌های پیشرفته، سازمان‌دهی پیچیده و شکل‌گیری‌های انگیزه‌های قومی، ملی و ایدئولوژیک؛ روز به روز به قدرت و نقش‌آفرینی سیاسی گروه‌ها و سازمان‌های تروریستی افزوده شده است به شکلی که در حال حاضر این گروه‌ها به یکی از بازیگران مهم در عرصه سیاست‌های منطقه‌ای و جهانی تبدیل شده‌اند. این در حالی است که وقوع حملات تروریستی ۱۱ سپتامبر در آغاز هزاره سوم میلادی (بزرگ‌ترین حملات تروریستی تاریخ) نقطه عطفی در نظام بین‌الملل ایجاد کرد. این حملات روابط و ساختارهای قدرت در جهان را تحت تأثیر قرار داده است و قدرت‌های کلاسیک (کشورها) و بعضاً رقیب در نظام بین‌الملل از جمله ایالات متحده، اتحادیه اروپا، روسیه و چین را به همکاری و تشریک مساعی برای مقابله با گروه‌ها و سازمان‌های تروریستی واداشته است. تروریسم شکل گرفته بعد از ۱۱ سپتامبر که به تروریسم جدید نیز مشهور شده است؛ دارای ویژگی‌هایی مانند افزایش تعداد قربانیان، تعارض با اصول و هنجارهای پذیرفته شده بین‌المللی، نقش کلیدی ایدئولوژی، نداشتن حوزه عملیاتی مشخص (عدم وابستگی به سرزمینی خاص)، ساختار سازمانی منعطف و شبکه‌ای، استفاده گسترده از فضای مجازی، غیرقابل پیش‌بینی بودن و انتخاب هدف‌های نمادین است (گوهری مقدم، ۱۳۹۰: ۱۸۱-۱۷۹). این ویژگی‌ها، تروریسم را در حال حاضر به یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های جهان در قرن ۲۱ تبدیل کرده است. به طوری که اکثر کشورهای دنیا اعم از توسعه‌یافته یا در حال توسعه، کم و بیش با خطرات و بازتاب‌های آن مواجه هستند. این امر موجب شده است که بسیاری از محققان و نویسندگان تلاش کنند

1. Terrorism

شکل‌گیری و رشد این پدیده را با نظریه‌ها و رویکردهای مختلف توضیح و تبیین کنند. در این میان محققان علوم انسانی در رشته‌های مختلف از جمله علوم سیاسی، جامعه‌شناسی، علوم اجتماعی، روانشناسی و حتی جغرافیا با مد نظر قرار دادن جنبه‌های خاصی از مبحث تروریسم و با استفاده از نظریه‌ها و رویکردهای موجود دلایل شکل‌گیری و گسترش آن را توضیح داده‌اند. در این میان یکی از ابعاد مهم حملات تروریستی مکان و فضای جغرافیایی مورد حمله است که تروریست‌ها آن را بر اساس اهداف و منطق خاصی برمی‌گزینند. تروریست‌ها اهداف مورد حمله خود را به صورت تصادفی انتخاب نمی‌کنند و به حمله به مکان‌ها و فضاهای خاصی علاقه‌مند هستند. آنها تلاش می‌کنند اهدافی را مورد حمله قرار دهند که حداکثر سود و حداقل هزینه را به همراه داشته باشد. علاوه بر این توسعه تکنولوژی و سلاح‌های جدید باعث شده است که تروریست‌ها از روش‌ها و تکنیک‌های متنوع و گسترده‌ای در حملات خود استفاده کنند. در واقع، تروریست‌ها منطبق با هدف و مکان مورد حمله از روش و تکنیکی استفاده می‌کنند که احتمال موفقیت بیشتری را به همراه داشته باشد. بر این اساس می‌توان با استفاده از نظریه انتخاب عقلانی منطق مکانی - فضایی حاکم بر حملات تروریستی (در زمینه انتخاب مکان حمله و روش و تکنیک مورد استفاده) را شناسایی و مورد ارزیابی قرار داد.

روش تحقیق

روش مطالعه این پژوهش، توصیفی - تحلیلی است. در جمع‌آوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای و اسنادی و همچنین وب‌سایت‌های علمی و خبری استفاده شده است.

سؤال پژوهش:

آیا تروریست‌ها مکان مورد حمله خود را به صورت تصادفی انتخاب می‌کنند و یا بر اساس معیارهایی عقلانی (معیارهایی که حداکثر سود و حداقل هزینه را برای آنها دارد) مکان‌های خاصی را مورد هدف قرار می‌دهند؟

فرضیه پژوهش:

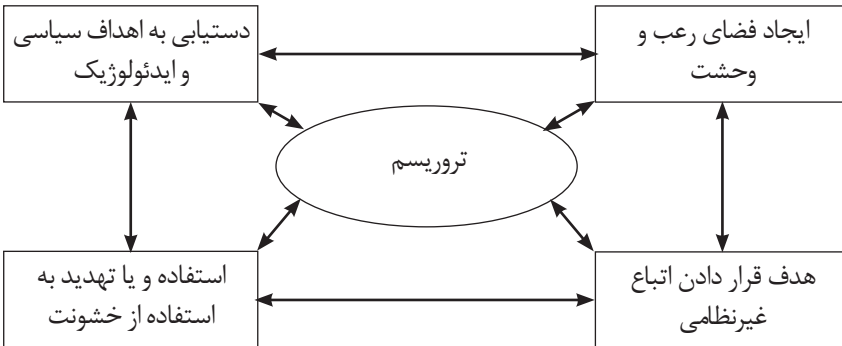
به نظر می‌رسد تروریست‌ها بر اساس معیارهای عقلانی مانند ایجاد تلفات سنگین، ماهیت نمادین، ایجاد رعب و وحشت و جلب توجه رسانه‌ها مکان‌های خاصی را مورد هدف قرار می‌دهند.

مبانی نظری

تعریف تروریسم

اصطلاح تروریسم در زبان انگلیسی برای اولین بار در سال ۱۵۲۸ میلادی مورد استفاده قرار گرفت (Alex P Schmid, 1997: 12). واژه تروریسم در فرانسه به معنی وحشت و ترس آمده و تروریسم به اصل حکومت وحشت و فشار و به شیوه‌ای که در آن از قتل‌های سیاسی و ترور دفاع گردد، اطلاق می‌شود. در زبان فارسی برای واژه تروریسم یک اصطلاح پذیرفته شده عمومی معادل‌یابی نشده است، اگرچه اصطلاح هراس‌پروری توسط برخی از پژوهشگران استفاده می‌شود. مطابق لغت‌نامه دهخدا، ترور در زبان فارسی به معنی قتل سیاسی به وسیله اسلحه معنا شده است (لغت‌نامه دهخدا، ج ۵: ۶۶۸۳). با این حال تاکنون هیچ تعریف جامع و مانعی از تروریسم که مورد توافق تمام کشورها و سازمان‌ها باشد ارائه نشده است. دانشگاهیان، سیاست‌مداران، کارشناسان امنیتی و روزنامه‌نگاران تعاریف مختلفی از تروریسم را ارائه می‌دهند. به طوری که در برخی از تعاریف به طرز عمل سازمان‌های تروریستی تأکید می‌شود و در برخی دیگر از آنها به انگیزه و شخصیت تروریست‌ها پرداخته می‌شود، عده‌ای نیز به شیوه عمل فردی تروریست‌ها می‌پردازند (Ganor, 2002: 290). از سوی دیگر تروریسم برای عده‌ای یک جرم محسوب می‌شود در حالی که برخی از گروه‌های تروریستی اقدامات خود را بر اساس انگیزه‌های دینی و مذهبی توجیه می‌کنند و معتقدند که با این کار در راه خدا جهاد می‌کنند. داعش و جبهه النصره نمونه چنین گروه‌هایی هستند. برای برخی دیگر آن یک عمل مشخص برای کسب و حفظ قدرت به شمار می‌آید و عده‌ای آن را به عنوان یک اقدام در برابر ظلم و ستم توجیه می‌کنند، برای عده‌ای نیز تروریسم به معنی حمله به صلح و امنیت است و برای دیگران تلاش برای جستجوی هویت (Lazare, 2002: 13)). بنابراین تعریف تروریسم بسیار مجادله‌برانگیز است. شاید به همین دلیل است که بیش از ۲۱۲ تعریف در مورد تروریسم وجود دارد که از این تعداد، ۹۰ مورد آنها از سوی حکومت‌ها و دیگر نهادها به کار گرفته می‌شود (Spencer, 2006: 3). برای رسیدن به یک تعریف مورد اجماع باید به مهم‌ترین و اساسی‌ترین ویژگی‌های آن توجه شود. از جمله مهم‌ترین ویژگی‌های تروریسم که در اکثر تعاریف وجود دارند عبارتند از: به‌کارگیری خشونت، داشتن اهداف سیاسی، هدف قرار دادن غیرنظامیان (Ganor, 2002: 294-295) و ایجاد فضای رعب و وحشت. بنابراین با توجه به این ویژگی‌ها، مناسب‌ترین تعریف تروریسم از نظر نگارندگان عبارت است از: «استفاده

یا تهدید به استفاده از خشونت (با ابزارهای مختلف) توسط فرد، گروه و یا دولتی علیه اتباع (عمدتاً غیرنظامی) یک یا چند کشور به منظور ایجاد رعب و وحشت در جامعه هدف و دستیابی به اهداف سیاسی و یا ایدئولوژیک».

مدل شماره ۱: چهار اصل اساسی در تعریف تروریسم

ترسیم از نگارندگان

تحول تاریخی و طبقه‌بندی تروریسم

به‌کارگیری تروریسم یک عمل تاریخی است و از زمان تشکیل حکومت مفهوم ترور همیشه در جوار فعالیت‌های سیاسی خودنمایی می‌کرده است، به طوری که می‌توان از جنبش‌های تروریستی در دوره تاریخی مانند سیکاری‌ها در فلسطین، تاگ‌ها در هندوستان و حشاشیان در ایران نام برد. اما تروریسم با مفهوم جدید خود، در پی انقلاب کبیر فرانسه در سال ۱۷۸۹ میلادی مطرح شد. انقلابیون فرانسوی تروریسم را در فاصله زمانی سال‌های ۱۷۹۵-۱۷۸۹ به عنوان شیوه و روشی رسمی اعمال می‌کردند. ماکسیمیلین ربسپیر^۱، سن ژوست و سایر ژاکوب‌ها - که در دوره‌ای از انقلاب کبیر فرانسه به عنوان خشن‌ترین جناح انقلابی قدرت را به دست گرفتند - با دایر کردن دادگاه‌های انقلابی و شبکه‌ای اطلاعاتی و جاسوسی، قتل، غارت، تبعید و مصادره اموال، جو ترس، ارباب، وحشت و دلهره را بر جامعه حاکم کردند. این دوره به حکومت ترور و وحشت مشهور شد (حبیب‌زاده و حکیمی‌ها، ۱۳۸۵: ۵۰). دیوید راپوپورت^۲ تاریخ تروریسم مدرن را به چهار دوره یا چهار موج تقسیم

1. Maksymilian Robespierre
2. David.C Rapoport

و ویژگی‌های هر دوره را مشخص کرده است.

اولین موج تروریسم جدید در دهه ۱۸۸۰ میلادی در روسیه آغاز شد و در طول یک دهه به غرب اروپا، بالکان و آسیا گسترش پیدا کرد. این موج تروریسم در حدود ۴۰ سال تا سال ۱۹۲۰ ادامه پیدا کرد. هدف تروریست‌ها در روسیه این بود که مردم روسیه را به سمت انقلاب بسیج کنند؛ زیرا از این بیم داشتند که اصلاحات سیاسی تدریجی در تزار روسیه مردم را آرام کند. این دوره را می‌توان عصر طلایی ترورها^۱ نامید به طوری که در این دوره زمانی به طور متوسط هر ۱۸ ماه یک بار یک وزیر یا رییس مهم اروپایی ترور می‌شد (Shurkin, 1998).

موج دوم که به موج ضداستعماری معروف است تقریباً طی ۴۰ سال از سال ۱۹۲۰ تا ۱۹۶۰ ادامه داشت. این موج با استقلال مستعمرات و تشکیل دولت - ملت‌ها همراه بود. این مرحله اگرچه بعد از جنگ جهانی اول آغاز شد اما افزایش قدرتش را بعد از جنگ جهانی دوم به دست آورد. در این دوره مفهوم تروریسم به طور معمول برای ارتباط دادن شورش‌های شدید با تعدادی از جنبش‌های ناسیونالیستی و ضداستعماری در آفریقا، خاورمیانه و آسیا استفاده می‌شد. کشورهایمانند کوبا و الجزایر مستقل شدند و در کمترین نقش، جنبش‌های ناسیونالیستی تروریسم را علیه صاحبان مستعمرات به کار بردند (Transnational Terrorism, 2008: 18).

موج مارکسیستی یا موج چپ جدید از اواخر دهه ۱۹۶۰ میلادی آغاز شد و تقریباً تا دهه ۹۰ ادامه یافت. این موج اگر چه در دهه ۹۰ تقریباً از بین رفت ولی همچنان چند گروه چپ تروریستی در سریلانکا، اسپانیا، فرانسه، پرو و کلمبیا فعال می‌باشند (Rapoport, 2002).

موج مذهبی در اواخر دهه ۱۹۷۰ شروع شد. در موج‌های قبلی نیز معمولاً مذهب نقش مهمی داشته است؛ اما تنها در این موج است که مذهب نقش بسیار متفاوت و مهمی ایفا می‌کند. در واقع، یکی از خصوصیات آنکه به تروریسم فعلی صفت جدید بخشیده است، استفاده از مذهب است. البته مذهب صرفاً وسیله‌ای برای مشروعیت بخشیدن به خشونت است و چنین گروه‌هایی فقط می‌خواهند با توجیه مذهبی مردم را نسبت به خود بدبین نکنند. بر همین اساس آنها همچون سابق به اهداف سیاسی خود پای‌بند بوده و آنها را دنبال می‌کنند. هدف همگی آنها - از هر دینی که باشند - استقرار تئوکراسی^۲ است. همه آنها قانون شریعت را برتر از قوانین ساخته

1. The Golden Age of Assassinations
2. Theocracy

دست بشر می‌دانند؛ اما با این حال، درهم تنیدگی انگیزه‌های مذهبی و اهداف سیاسی، باعث شده است تا تمایزگذاری میان جنبه‌های مذهبی و سیاسی گروه‌های تروریستی مذهبی مشکل شود. به وجود آمدن جنبش تروریستی مذهبی در دو دهه گذشته از چند جهت برای بررسی تروریسم اهمیت دارد؛ اول اینکه تغییر جهتی از گروه‌های ملی‌گرا و ایدئولوژیک که عقاید سیاسی داشتند، به سمت گروه‌های مذهبی اتفاق افتاده است؛ دوم اینکه کشتار دسته‌جمعی و ویژگی بارز تروریسم جدید شده است؛ سوم اینکه این نوع از تروریسم در همه مذاهب دیده می‌شود. در واقع جنبش‌های مذهبی نقش بارزی در خشونت‌های سیاسی بازی کرده و به نیروی ژئوپولیتیکی مهمی در جهان تبدیل شده است. بدین‌سان تروریسم جدید از دل تروریسم مذهبی بیرون آمد و تفاوت‌های فاحشی با سه موج اول تروریسم مدرن دارد. البته راپوپورت تأکید می‌کند این طبقه‌بندی ممکن است همپوشانی داشته باشد (Rapoport, 2004). مطابق تخمین راپوپورت، چنانچه الگوی حاکم بر سه موج قبلی و روند آنها را بر موج جدید نیز منطبق بدانیم، ممکن است موج مذهبی در سال ۲۰۲۵ میلادی پایان یابد و در آن سال تاریخ روابط بین‌الملل آغاز موج جدیدی از تروریسم را شاهد باشد (پورسعید، ۱۳۸۸: ۱۵۱).

از آنجا که تروریسم دارای ابعاد مختلف و متعددی است، دولت‌ها، سازمان‌ها، سیاست‌مداران، دانشگاهیان و ژورنالیست‌ها بر اساس توجه ویژه به جنبه‌های خاصی از این پدیده و ویژگی‌های گروه‌های تروریستی، طبقه‌بندی‌های متعددی از تروریسم ارائه کرده‌اند (جدول شماره ۱).

جدول شماره ۱: طبقه‌بندی انواع تروریسم بر اساس معیارها مختلف

انواع تروریسم	معیار طبقه‌بندی
تروریسم تحت حمایت دولت (تروریسم دولتی)، تروریسم غیردولتی (مستقل)	بر اساس بازیگران
تروریسم داخلی (ملی)، تروریسم منطقه‌ای / بین‌المللی، تروریسم جهانی	بر اساس مقیاس جغرافیایی عملکرد
تروریسم با ساختار سازمانی سلسله‌مراتبی، تروریسم با ساختار سازمانی شبکه‌ای	بر اساس ساختار سازمانی

بر اساس هدف سیاسی	تروریسم مذهبی، تروریسم جدایی طلب، تروریسم راست افراطی، تروریسم چپ افراطی
بر اساس ابزارها و روش‌های مورد استفاده	تروریسم متعارف: بمب‌گذاری، حملات مسلحانه، آدم‌ربایی، گروگان‌گیری، خرابکاری، هواپیماربایی و ... تروریسم نامتعارف: بیوتروریسم ^۱ ، تروریسم شیمیایی ^۲ ، تروریسم هسته‌ای ^۳ ، سایبر تروریسم ^۴ و تروریسم انتحاری ^۵

در این پژوهش طبقه‌بندی تروریسم بر اساس ابزارها و روش‌ها، مورد استفاده قرار گرفته است. بر این اساس تروریست‌ها بر اساس مکان و هدف مورد حمله، روش حمله خود را انتخاب می‌کنند.

حملات تروریستی

تقریباً یک صد کشور از پایان جنگ جهانی دوم هدف حملات تروریستی قرار گرفته‌اند. جدول شماره ۱ کشورهایی که طی این دوره در معرض اقدامات تروریستی بوده‌اند را نشان می‌دهد. تقریباً دو سوم این حملات در دو دهه گذشته صورت گرفته و کشورهای محل وقوع این حملات نیز هنوز در معرض این تهدید می‌باشند. سی و چهار کشور در این جدول مسلمان هستند که نشان از آسیب‌پذیری مسلمانان در مقابل حملات تروریستی دارد (کوهن، ۱۳۸۷: ۱۸۵). بر اساس آمارها از سال ۱۹۸۰ تا ۲۰۰۱ حدوداً ۴۱۵۵ رویداد تروریستی در سراسر دنیا اتفاق افتاده است که در طی آن ۳۲۰۷ نفر کشته شده‌اند (بدون احتساب حمله ۱۱ سپتامبر) که ۴۸ درصد تعداد کشته‌شدگان مربوط به حملات انتحاری بوده است (Pape, 2003: 343). آمارهای جدیدتر نشان‌دهنده افزایش تعداد و قربانیان حملات تروریستی است به طوری که تنها در سال ۲۰۱۱ بیش از ۱۰۰۰۰ حمله تروریستی در ۷۰ کشور جهان به وقوع پیوسته که نتیجه آن کشته شدن بیش از ۱۲۵۰۰ نفر بوده است (NCTC, 2012: 9).

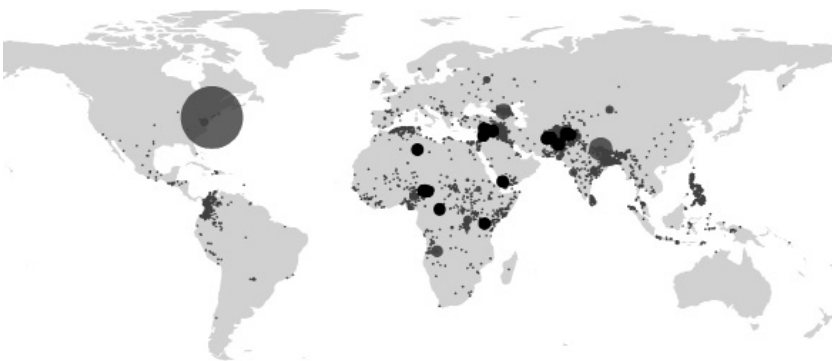
1. Bioterrorism
2. Chemical Terrorism
3. Nuclear Terrorism
4. Cyber Terrorism
5. Suicide Terrorism

جدول شماره ۲: کشورها و مناطقی که مورد حمله تروریستی قرار گرفته‌اند

کشورها	منطقه
السالوادور، گواتمالا، نیکاراگوئه، ایالات متحده	آمریکای شمالی و مرکزی
آرژانتین، بولیوی، شیلی، کلمبیا، اکوادور، پرو، اروگوئه	آمریکای جنوبی
الجزایر، اتریش، فرانسه، آلمان، یونان، ایتالیا، مراکش، اسپانیا، بریتانیا	اروپای ساحلی و مغرب
آلبانی، کرواسی، قبرس، کوزوو، مقدونیه	اروپای شرقی
ارمنستان، آذربایجان، گرجستان، قزاقستان، قرقیزستان، روسیه، تاجیکستان، ازبکستان	روسیه هارتلندی و پیرامون
افغانستان، بحرین، جیبوتی، مصر، اریتره، اتیوپی، ایران، عراق، اسرائیل، اردن، کویت، لبنان، فلسطین (کرانه باختری و نوار غزه)، عربستان سعودی، سودان، سوریه، تونس، ترکیه، یمن	خاورمیانه و شمال آفریقا
بنگلادش، برمه، هندوستان، پاکستان، سریلانکا	آسیای جنوبی
کامبوج، چین، لائوس، ویتنام	آسیای شرقی
تیمور شرقی، اندونزی، ژاپن، کره، مالزی، فیلیپین، تایلند	حاشیه آسیا - پاسیفیک
آنگولا، بروندي، کنگو، گینه، کنیا، لیبیا، موزامبیک، نامیبیا، نیجریه، سیرالئون، آفریقای جنوبی، تانزانیا، زیمبابوه	آفریقای زیر صحرا

(کوهن، ۱۳۸۷: ۱۸۶)

نقشه شماره ۱: توزیع فضایی حملات تروریستی بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۳

(Source: (Institute for Economics and Peace, 2014: 10

توزیع فضایی حملات تروریستی در مناطق و کشورهای مختلف جهان اعم از توسعه‌یافته و در حال توسعه نشان می‌دهد که تروریسم و حملات تروریستی یک معضل جهانی است و به کشور و منطقه‌ای خاصی تعلق ندارد اگرچه فراوانی حملات تروریستی در برخی از نواحی و کشورها بیشتر است (نقشه شماره ۱).

چارچوب نظری نظریه انتخاب عقلانی^۱

تا امروز انتخاب عقلانی به عنوان یکی از بانفوذترین مدل‌های نظری است که برای درک رفتار انسانی در علوم اجتماعی ایجاد شده است (van um, 2009: 9). این نظریه اگرچه سنگ بنای نظری اقتصاد برای بیش از یک قرن است (Spiegel, 1991) اما در دهه ۱۹۵۰ که استفاده از روش‌های اقتصادی برای توضیح مسایل سیاسی باب شد مورد توجه قرار گرفت. نظریه انتخاب عقلانی به عنوان ابزاری برای تجزیه و تحلیل سیاسی با کار نویسندگانی مانند ویلیام ریکر^۲، آنتونی داونز^۳ و منچر اولسون^۴ مشهور شد (Hindmoor, 2006: 7) و از دهه ۱۹۷۰ به بعد اهمیت بیشتری یافت. این تئوری که به طور جدی در ایالات متحده تثبیت و با مکتبی موسوم به مکتب ویرجینیا^۵ عجزین گردیده است، رویکرد نظری گسترده‌ای برای مطالعه سیاست است. نظریه‌پردازان انتخاب عقلانی از روشی بهره می‌گیرند که تاریخچه آن به توماس هابز برمی‌گردد. با این فرض که بازیگران سیاسی، به طور منسجم، کارآمدترین وسیله را برای رسیدن به اهدافشان انتخاب می‌کنند. حامیان انتخاب عقلانی چنین استدلال می‌کنند که این تئوری با اجازه دادن به تحلیل‌گران سیاسی برای توسعه مدل‌های تشریحی به شیوه تئوری اقتصادی، دقت بیشتری را در مباحث پدیده‌های سیاسی معمول کرده است. با این حال از این نظریه به دلیل مبالغه در عقلانیت بشری انتقاد شده است، زیرا از این حقیقت که مردم به ندرت متأثر از مجموعه‌ای روشن از اهداف ترجیحی‌اند و گهگاه با دانش کامل و دقیق تصمیم‌گیری می‌کنند غفلت ورزیده است (هیوود، ۱۳۸۷: ۱۲۷-۱۲۶). بر اساس این نظریه، جامعه مجموعه‌ای از افراد است که کنش عقلانی دارند. این کنش عقلانی

1. Rational Choice Theory
2. William Riker
3. Anthony Downs
4. Mancur Olson
5. Virginia School

معطوف به هدف و مبتنی بر عقلانیت ابزاری است. بنابراین افراد آگاه، مختار و هدف‌مند در هر شرایطی به دنبال افزایش سود خود هستند و دست به انتخاب‌هایی می‌زنند که متضمن سود و منفعت بیشتری برایشان باشد. بنابراین کار فاعلانی عاقلانه است که در چارچوب اعتقاداتشان، نسبت به شقوق ممکنه و عواقب مختار شقوق، شقی را برمی‌گزینند که برای رسیدن به غایاتشان بهترین راه باشد (لیتل، ۱۳۷۳: ۶۹). مهم‌ترین نظریه‌های بنا شده بر پایه این نظریه، نظریه تصمیم‌گیری عقلایی، نظریه بازی^۱ و نظریه کنش جمعی^۲ است. نظریه تصمیم‌گیری شیوه‌ها و قواعد تصمیم‌گیری را در فاعلان مختار بررسی می‌کند. بر این اساس معیار مطلوبیت یک عمل و ترجیح آن بر سایر اعمال همیشه درآمد نیست و ممکن است عناصری غیر از مسایل مالی باشد. این نظریه بر این فرض مترتب است که ۱- هر فرد مجموعه‌ای منظم و رتبه‌بندی شده از اهداف دارد. ۲- در هر موقعیتی چند راه پیش پای فرد قرار دارد. ۳- هر کدام از این راه‌ها پیامدهایی را به دنبال دارند که میزان مثبت یا منفی بودن این پیامدها در برآورده ساختن اهداف، مد نظر فرد است. در نتیجه فرد برحسب پیامدی که برای هر راه وجود دارد، راهی را برمی‌گزیند که بهترین پیامد را برای فرد در پی داشته باشد. اهدافی که ذکر گردید متنوع و گوناگون هستند و شامل اهداف مادی و عینی و اهداف غیرمادی می‌شود. عقلانیت موجود در نظریه تصمیم‌گیری به بیان الستر عقلانیت پارامتریک است. عقلانیت پارامتریک مستلزم تصمیمات کنشگر است اما نوع دیگری از عقلانیت نیز وجود دارد که الستر آن را عقلانیت استراتژیک نامیده است که مربوط به موقعیت‌هایی می‌شود که فرد برای تصمیم‌گیری باید تصمیمات افراد دیگر را نیز لحاظ کند. به عنوان مثال یک فرمانده عاقل باید علاوه بر عقلانیت تصمیمات خود، تصمیمات دشمن را که او نیز عاقلانه رفتار می‌کند، در نظر گیرد. نظریه بازی جزء عقلانیت استراتژیک است. بازی دو گونه است: بازی با حاصل جمع صفر که برد یک طرف برابر است با باخت طرف دیگر مثل پرتاب سکه، و بازی با حاصل جمع ناصفر که به جز حالت برد و باخت، تساوی نیز وجود دارد مثل قرارداد میان سرمایه‌دار و کارگر که ممکن است یکی از دو طرف بیشتر سود برد و یا هر دو به یک اندازه سود برند. بازی با حاصل جمع صفر زمینه‌ساز رقابت صرف است در حالی که بازی با حاصل جمع ناصفر آمیخته‌ای از همکاری و رقابت است و از این جهت بیشتر مورد توجه علوم

اجتماعی قرار گرفته‌اند. یک بازی مرکب است از مجموعه‌ای از قواعد که حاکم بر موقعیت رقابتی است که دو یا چند فرد یا گروه، سعی می‌کنند دریافتی خود را به حداکثر برسانند، یا پرداختی خود را به حداقل برسانند. ماکنور اولسون از نظریه پردازان انتخاب عقلانی نظریه‌ای را در باب رفتار گروهی مطرح کرده است که برخلاف سنت فکری معمول که تلاش گروه‌ها را برای تحقق اهداف خویش امری بدیهی می‌داند، معتقد است که گروه‌ها متشکل از افرادی است که هر یک به تنهایی تصمیم می‌گیرند. لذا کافی نیست که بگوییم اگر همه یا بیشتر اعضای یک گروه توقع انجام امری را دارند، آن امر به نفع همه گروه خواهد بود. بلکه باید نشان دهیم که همه یا بیشتر اعضای آن گروه، در انجام آن عمل نفع عقلایی دارند. اولسون می‌گوید در بیشتر موارد اعضای گروه‌ها به دنبال نفع شخصی هستند و در همه آنها انگیزه‌های «طفیلی‌گری» و سربار شدن وجود دارد. یعنی ترجیح می‌دهد که عمل جمعی که برای وی نفع شخصی نیز دارد توسط دیگر اعضای گروه انجام شود ولی وی دچار هزینه‌ای نشود (همان). در مجموع در نگاه برخی از نویسندگان از نکات مثبت نظریه انتخاب عقلانی آن است که در آن نشانی از قضاوت‌های ارزشی، عقاید سیاسی، مذهبی و اخلاقی افراد وجود ندارد (Enders and Sandler, 2006).

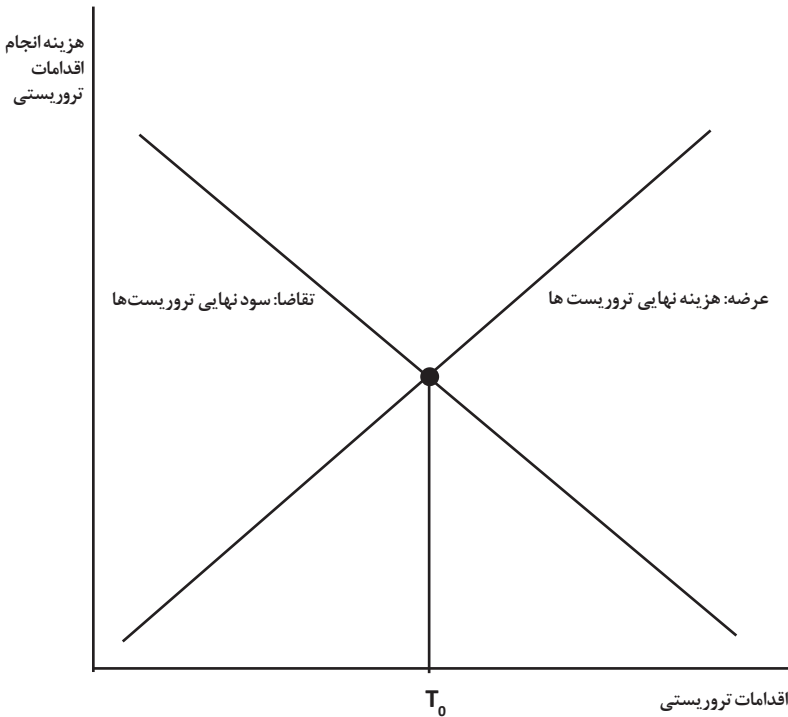
یافته‌های تحقیق

انتخاب عقلانی تروریست‌ها

نظریه انتخاب عقلانی که در آن فرد به عنوان موضوع تجزیه و تحلیل در نظر گرفته می‌شود (Kirchgassner, 2000: 12) توسط بسیاری از محققان به عنوان یک نظریه معتبر برای درک رفتار خشونت‌آمیز سیاسی افراد استفاده شده است (Caplan, 2006). یکی از پدیده‌هایی که برای تجزیه و تحلیل آن از این نظریه استفاده شده، تروریسم است. تروریسم در اشکال مختلف آن در نظر بسیاری از افراد پدیده‌ای غیرعقلانی و منطقی محسوب می‌شود. اما این دیدگاه که تروریسم وسیله‌ای عقلانی با انگیزه‌های سیاسی است در چند ساله گذشته به صورت فزاینده‌ای رشد داشته است (Abrahams, 2008: 81). تجزیه و تحلیل روانی در گذشته بر این اساس که تروریست‌ها افرادی غیرطبیعی و پریشان هستند، پاسخی مناسب برای ریشه‌های شکل‌گیری این پدیده فراهم آورده بود (Ruby, 2002: 17). اما تحقیقات تجربی و مصاحبه با تروریست‌های سابق، این فرضیه را که تروریست‌ها به لحاظ روانی دچار بیماری یا نقص هستند به طور گسترده‌ای رد کرده است (Mccartan, et al, 2008).

60). بنابراین، می‌توان به این نتیجه رسید که اگر چه اقدامات تروریست‌ها عملی غیراخلاقی است اما از منظری دیگری اقدامی برنامه‌ریزی‌شده و عقلانی محسوب می‌شود. انتخاب عقلانی در جنبه‌های اقتصادی و سیاسی می‌تواند درک این مطلب باشد که حمله تروریستی باید به گونه‌ای انجام شود که بیشترین میزان آسیب‌پذیری اقتصادی و حداکثر میزان تلفات را به همراه داشته باشد. بنابراین تروریسم یک پدیده تصادفی، خود به خودی و یا غیرمنطقی نیست بلکه پدیده‌ای برنامه‌ریزی‌شده، هماهنگ و هدایت شده در یک مسیر منطقی و سیستماتیک است (Lindauer, 2011: 4). فری و لیوچینگر^۱ بر اساس نظریه انتخاب عقلانی و ماهیت اقتصادی آن منحنی ترسیم کرده‌اند که در آن عرضه و تقاضای تروریسم را بر مبنای هزینه انجام اقدامات تروریستی نشان می‌دهد. در این منحنی هزینه‌های نهایی حملات تروریستی برای هر حمله اضافی افزایش می‌یابد به طوری که شیب منحنی به سمت

مدل شماره ۲: عرضه و تقاضا برای تروریسم

Source: (Frey and Luechinger, 2002: 3)

بالا قرار می‌گیرد. حملات اضافی نه تنها موجب کاهش سود تروریست‌ها می‌شود بلکه باعث می‌شود جوامع آمادگی بهتری برای واکنش در مقابل حملات تروریستی داشته باشند و در نتیجه تأثیر حملات تروریستی کاهش یابد. در این حالت که هزینه حملات تروریستی افزایش و تعداد حملات تروریستی کاهش یافته شیب منحنی رو به پایین میل می‌کند تا به نقطه تعادل بین عرضه و تقاضا که با حرف T مشخص شده است برسد. در این نقطه با توجه به نظریه انتخاب عقلانی شمار فرضی حملات تروریستی در یک جامعه نشان داده می‌شود (Frey and Luechinger, 2002: 3-4). بنابراین بر اساس این دیدگاه تروریست‌ها به منظور انتخاب بهترین گزینه برای انجام اقدامات تروریستی باید به طور کامل در مورد هزینه‌ها و منافع همه گزینه‌های ممکن آگاهی داشته باشند (Rapport, 1998: 35). اگرچه ممکن در عالم واقع تحقق چنین شرایطی به طور کامل وجود ندارد اما نظریه انتخاب عقلانی فرضی برای پوشش دادن و توضیح تمام تصمیم‌گیری‌های {تروریست‌ها} است (Parson, 2005: 6).

این در حالی است که بسیاری از نویسندگان رفتار تروریست‌های انتحاری را یک تخلف آشکار از فرض عقلانیت در این نظریه می‌دانند، چرا که هزینه‌های شخصی این چنین حملاتی به وضوح بیشتر از منافع شخصی آن است (Caplan, 2006). اما صاحب‌نظرانی مانند پاپ^۱ ادعا می‌کنند که تروریسم انتحاری محصول بی‌خردی یا بنیادگرایی جهانی نیست. بلکه اساساً فعالیتی استراتژیک محسوب می‌شود و دارای یک منطق استراتژیک است. وی استدلال می‌کند که تروریسم انتحاری را باید به عنوان یک استراتژی قابل درک در پاسخ به اشغالگری به حساب آورد و نه به عنوان محصولی از هر ایدئولوژی یا مذهب (Pape, 2005: esp 4). پاپ برای ادعای خود مصادیقی را ذکر می‌کند از جمله آنکه تروریست انتحاری در سال ۱۹۸۳ نیروهای آمریکایی و فرانسوی را وادار به ترک لبنان کرد، نیروهای اسرائیلی ناچار به ترک نوار غزه و کرانه باختری رود اردن در سال‌های ۱۹۹۴ و ۱۹۹۵ شدند. دولت سریلانکا برای ایجاد یک دولت مستقل تامیلز در سال ۱۹۹۰ و دولت ترکیه برای اعطای خودمختاری به کردها در اوایل دهه ۹۰ با حملات تروریستی انتحاری تحت فشار قرار گرفتند (Pape, 2003: 1). در هر صورت نظریه انتخاب عقلانی فرضی را بر این می‌داند که افراد برای به حداکثر رساند سود خود رفتار می‌کنند و رفتار

1. Pape

خشونت‌آمیز تروریستی نیز خارج از این چارچوب نیست. بنابراین تروریست‌ها نیز حملات خود را بر مکان‌ها و فضاهایی متمرکز می‌کنند که حداکثر سود و حداقل هزینه را برای آنان داشته باشد. حال این سؤال پیش می‌آید که یک حمله موفق و پرسود از منظر تروریست‌ها باید دارای چه ویژگی‌هایی باشد؟ واقعیت آن است که تروریست‌ها تلاش می‌کنند مکان‌هایی را مورد حمله قرار دهند که ویژگی‌های زیر را داشته باشند.

۱- مکان‌هایی مورد حمله قرار می‌گیرند که تلفات سنگین فیزیکی - انسانی به همراه داشته باشند. تلفات انسانی زیاد و همچنین خسارت‌های مادی شدید، نشان‌دهنده قدرت و توانایی گروه تروریستی است. در واقع، از نظر تروریست‌ها هر چه حمله تلفات انسانی و مادی بیشتری داشته باشد، موفق‌تر است. بنابراین مکان‌هایی مورد هدف قرار می‌گیرند که تلفات سنگینی به همراه داشته باشند.

۲- مکان‌هایی که دارای ارزش نمادین سیاسی، مذهبی، اعتقادی و حتی اقتصادی باشند از دیگر اهداف تروریست‌ها است.

۳- مکان‌هایی که حمله به آنها رعب و وحشت شدیدی در جامعه هدف ایجاد کند.

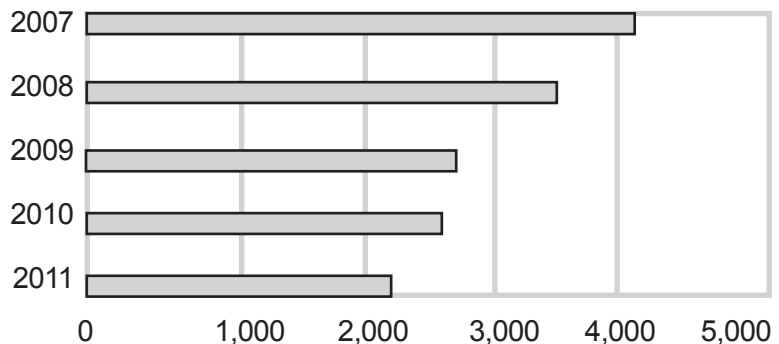
۴- مکان‌هایی که توجه افکار عمومی و رسانه‌ای را به خود جلب کنند. از آنجایی که تروریست‌ها تلاش می‌کنند قدرت و توانایی خود را به معرض نمایش بگذارند و اعلام موجودیت کنند، فضاها و مکان‌هایی را مورد هدف قرار می‌دهند که به سرعت رسانه‌ای شوند و مورد توجه مردم و رسانه‌ها قرار بگیرند.

بر این اساس و با توجه به فراوانی حملات تروریستی به مکان‌های مختلف می‌توان مکان‌ها و فضاهایی را که حمله به آنان از نظر تروریست‌ها منطقی محسوب می‌شود به سه دسته زیر تقسیم کرد:

الف - مکان‌های عمومی: فضاها و عمومی را به عنوان مکان‌هایی باز و قابل دسترسی تعریف می‌کنند. در واقع، این فضاها در تقابل با فضای خصوصی قرار دارند (Garico-Ramon et al, 2004). مکان‌های عمومی به دلیل استفاده عمومی از آن دارای حفاظت امنیتی چندانی نیست و به راحتی در دسترس تروریست‌ها قرار دارد. از سوی دیگر حمله به این مکان‌ها تلفات سنگین انسانی و مادی بر جای می‌گذارد که مورد توجه تروریست‌ها است. فضاها و مکان‌های عمومی که ممکن است مورد حمله تروریستی قرار بگیرند خود به دسته‌های مختلفی تقسیم

می‌شوند. نخست مکان‌ها و فضاهایی که در طول شبانه‌روز مورد استفاده تعداد زیادی از افراد قرار می‌گیرند مانند میدان‌ها، خیابان‌ها و معابر اصلی و مرکزی شهر، ایستگاه‌های اتوبوس درون‌شهری و برون‌شهری، مترو و غیره. این مکان‌ها معمولاً جمعیت متراکمی را دربرمی‌گیرند. دومین دسته از مکان‌های عمومی شامل نقاط و مراکز تفریحی می‌باشند مانند پارک‌ها، کلوب‌ها و باشگاه‌های شبانه، سینماها، ورزشگاه‌ها، شهربازی‌ها و غیره. این مکان‌ها در زمان‌های خاصی دارای جمعیت متراکم و زیادی می‌باشند. سومین دسته مکان‌های تجاری و خدماتی در کلان شهرها می‌باشند مانند مجتمع‌های خرید، فروشگاه‌های زنجیره‌ای و بزرگ، هتل‌های معروف، بازارهای خرید. بالاخره چهارمین دسته از مکان‌های عمومی شامل مکان‌های مذهبی می‌شود مانند مساجد و کلیساهای مهم و بزرگ، معابد، کنیسه‌ها، بقاع متبرکه و غیره. مکان‌های عمومی مکرراً مورد حمله تروریستی قرار می‌گیرند و بیشترین تعداد قربانیان و تلفات انسانی از حملات تروریستی به این مکان‌ها حاصل می‌شود. معمولاً متداول‌ترین نوع حمله تروریستی به مکان‌های عمومی بمب‌گذاری و حمله مسلحانه است. اگرچه احتمال اشکال دیگر حملات تروریستی مانند حمله بیوتروریستی و تروریسم شیمیایی نیز امکان‌پذیر است. بر اساس آمارها حملات مستقیم تروریستی به مکان‌های عمومی از ۴۱۲۱ حمله در سال ۲۰۰۷ به ۲۱۸۶ حمله در سال ۲۰۱۱ کاهش پیدا کرده است (نمودار شماره ۱) اما به نظر می‌رسد تحولات خاورمیانه و افزایش حملات تروریستی در کشورهای عراق، سوریه، افغانستان و پاکستان تعداد حملات تروریستی در سال ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ را افزایش دهد.

نمودار شماره ۱: تعداد حملات مستقیم تروریستی به مکان‌های عمومی ۲۰۰۷-۲۰۱۱

جدول شماره ۳: تعدادی از حملات تروریستی به مکان‌های عمومی در شهرهای مختلف جهان

نام شهر	شرح حمله تروریستی	مکان حمله	روش حمله	تلفات
بوستون	بمب‌گذاری در مسابقه دو ماراتن، در روز ملی آمریکا آوریل ۲۰۱۳	مکان عمومی	بمب‌گذاری	۳ کشته و بیش از ۱۰۰ زخمی
جاکارتا	انفجار خودروهای بمب‌گذاری شده در محوطه هتل‌های بین‌المللی ماریوت و ریتز کارلتون، ۱۷ جولای ۲۰۰۸	مکان عمومی	بمب‌گذاری	۹ کشته و ده‌ها زخمی
بمبئی	یک‌رشته حملات تروریستی در ۱۰ نقطه شهر، چند هتل، یک سینما، یک کلوپ شبانه، یک مرکز یهودیان، مراکز اداری - تجاری و ...، ۲۶ نوامبر ۲۰۰۸	مکان عمومی	انتحاری، بمب‌گذاری	۱۹۵ کشته و ۳۰۰ زخمی
بغداد	حملات تروریستی پی‌درپی از سال ۲۰۰۳ به بعد	مکان عمومی	بمب‌گذاری، انتحاری، حمله مسلحانه	صدها کشته و زخمی
اسلام‌آباد و کوئته	حملات تروریستی متناوب	مکان عمومی	بمب‌گذاری، انتحاری، حمله مسلحانه	صدها کشته و زخمی
شیراز	انفجار در حسینیه شهدا، ۲۴ فروردین ۱۳۸۷	مکان عمومی	بمب‌گذاری	۱۴ کشته و ده‌ها زخمی
مشهد	انفجار در حرم امام رضا (ع)، ۳۰ خرداد ۱۳۷۳	مکان عمومی	بمب‌گذاری	۲۷ کشته و صدها زخمی

ب - زیرساخت‌های حیاتی: زیرساخت‌های حیاتی در یک کشور به مجموعه‌ای از مکان‌ها، ساختمان‌ها و مجتمع‌های گفته می‌شود که وجود و فعالیت آنها برای حفظ و انجام کارکرد سیستم و فضای شهر و کشور الزامی است و در صورت ایجاد اختلال در عملکرد این زیرساخت‌ها زندگی شهروندان و مردم دچار چالش و آسیب می‌گردد. این زیرساخت‌ها شامل زیرساخت‌های حمل و نقلی، انرژی، آب، برق و مخابرات می‌شود. به همین خاطر، تمرکز اقدامات تروریستی بر روی این شبکه‌ها افزایش یافته است (افتخاری، ۱۳۸۱: ۳۱۳). اقدامات تروریستی علیه مراکز حساس و حیاتی به دلیل وحشت عمومی که ایجاد می‌کند به سرعت رسانه‌ای شده و در صدر اخبار جهان قرار می‌گیرد. از سوی دیگر، نسبت به عملیات تروریستی علیه مراکز نظامی، حمله علیه اینگونه تأسیسات و مراکز خطر کمتری دارد (زرقانی و اعظمی، ۱۳۸۹: ۵). به همین دلیل این مکان‌ها جزو انتخاب تروریست‌ها برای حمله محسوب می‌شوند. در میان زیرساخت‌های حیاتی، سیستم حمل و نقلی شامل مترو، فرودگاه، پایانه‌های مسافربری، ایستگاه‌های درون‌شهری و وسایل حمل و نقل عمومی و همچنین زیرساخت‌های انرژی شامل تانکرهای انتقال انرژی، پالایشگاه‌های نفت و گاز، خطوط انتقال انرژی، ایستگاه‌های عرضه انرژی و شبکه‌های انتقال برق شاهد بیشترین میزان حملات تروریستی بوده‌اند. در مورد شکل حمله تروریستی به این مکان‌ها، تروریست‌ها معمولاً از حمله مسلحانه و بمب‌گذاری استفاده می‌کنند. اگرچه از روش انتحاری و حمله شیمیایی نیز در هدف قرار دادن این مکان‌ها استفاده شده است.

جدول شماره ۴: تعدادی از حملات تروریستی به زیرساخت‌های حیاتی در شهرهای مختلف جهان

نام شهرها	شرح حمله تروریستی	مکان حمله	روش حمله	پیامدها و تلفات
مادرید	حمله به قطار شهری، مارس ۲۰۰۴	زیرساخت حیاتی	بمب‌گذاری	۲۰۰ کشته و ۱۲۰۰ زخمی
مسکو	حمله تروریستی در مترو (۲۰۰۴ و ۲۰۱۱)، حمله به فرودگاه (۲۰۱۱)	زیرساخت حیاتی	بمب‌گذاری، انتحاری، گروگان‌گیری، حمله مسلحانه	صدها کشته و زخمی

توکيو	حمله در مترو، سال ۱۹۹۵	زیرساخت حیاتی	حمله شیمیایی	۱۲ کشته و ۵۵۰۰ زخمی
لندن	حمله در مترو و یک اتوبوس دوطبقه، ژوئیه ۲۰۰۵	زیرساخت حیاتی	انتحاری	۵۶ کشته و ۷۰۰ زخمی
خطوط انتقال گاز باکو - ارزروم	انفجاری از سوی پ. ک. ک. در ماه می ۲۰۱۲	زیرساخت حیاتی	حمله مسلحانه	به مدت یک هفته صادرات گاز به ترکیه را با مشکل مواجه کرد
خطوط انتقال گاز به ترکیه از ایران	۷ حمله تروریستی از سوی پ. ک. ک. از تیرماه ۱۳۸۹ تا مهرماه ۹۱	زیرساخت حیاتی	حمله مسلحانه	توقف صادرات گاز از ایران به ترکیه به مدت ۴۲ روز

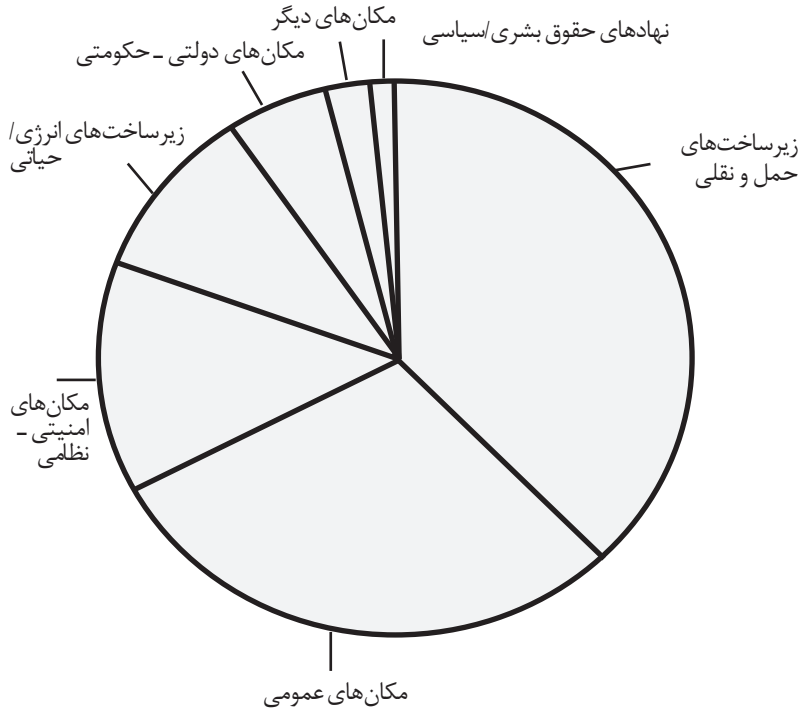
ج - نمادها و چشم اندازهای قدرت سیاسی حاکم (مکان‌های حکومتی دولتی): امروز تروریست‌ها برای به چالش کشیدن حکومت‌ها و همین‌طور جلب توجه رسانه‌ها و اعلام موجودیت، نمادها و چشم‌اندازهای سیاسی و حتی غیرسیاسی قدرت حاکم را مورد حمله قرار می‌دهند. این چشم‌اندازها معمولاً شامل ساختمان مجلس، کنگره، وزارتخانه‌ها، استانداری‌ها، دفتر نخست‌وزیری و ریاست جمهوری، مجتمع‌های قضایی، رادیو و تلویزیون ملی، ساختمان‌ها و مراکز حکومتی و حتی تندیس‌ها و مجسمه‌های دولتی می‌شود. این نمادها و چشم‌اندازها برای حکومت به عنوان ابزار سیاسی عمل می‌کنند زیرا به مردم یادآوری می‌کنند چه کسی بر مسند قدرت نشسته است و یا ایدئولوژی و یا فلسفه اصلی حاکم بر جامعه چیست (جونز و دیگران، ۱۳۸۶: ۲۱۲). در واقع، کارکردهای چشم‌اندازهای سیاسی قدرت حاکم و ویژگی‌های آنها تروریست‌ها را ترغیب می‌کنند که با هدف‌گیری و نابودی این مکان‌ها و ساختمان‌های خاص، ایدئولوژی سیاسی حاکم را به چالش بکشاند. این ماهیت نمادین اقدامات تروریستی یکی از جنبه‌های جغرافیایی مهم تروریسم محسوب می‌شود (فلینت، ۱۳۹۰: ۲۰۵). در مورد شکل حمله به این

مکان‌ها به دلیل حفاظت امنیتی که معمولاً در آنها وجود دارد تروریست حمله انتحاری را انتخاب می‌کنند تا احتمال موفقیت حمله بیشتر باشد. علاوه بر حملات انتحاری، بمب‌گذاری و حمله مسلحانه نیز از دیگر اشکال حملات تروریستی به مکان‌های سیاسی است. از سوی دیگر، با گسترش فن‌آوری ارتباطات و اطلاعات امکان انجام حملات سایبری نیز به این مکان‌ها وجود دارد.

جدول شماره ۵: تعدادی از حملات تروریستی به مکان‌های سیاسی در شهرهای کشورهای مختلف

نام شهرها	شرح حمله تروریستی	مکان حمله	روش حمله	پیامدها و تلفات
نیویورک	حمله به برج‌های تجارت جهانی، ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱	نماد قدرت سیاسی حاکم	انتحاری	هزاران کشته و زخمی
آنکارا	حمله به سفارتخانه آمریکا، فوریه ۲۰۱۳	نهاد سیاسی	انتحاری	۲ کشته
تهران	انفجار در دفتر حزب جمهوری اسلامی، ۷ تیر ۱۳۶۰	نهاد سیاسی	بمب‌گذاری	۷۵ کشته
بیروت	بمب‌گذاری مقابل سفارت ایران در بیروت، ۱۹ نوامبر ۲۰۱۳	نهاد سیاسی	بمب‌گذاری انتحاری	۲۳ نفر از جمله رایزن فرهنگی ایران در بیروت کشته شدند
دارالسلام و نایروبی	اعضاء القاعده سفارتخانه‌های آمریکا در تانزانیا و کنیا را مورد حمله قرار دادند، ۷ اوت ۱۹۹۸	نهاد سیاسی	بمب‌گذاری	نخستین حمله در دارالسلام بود که ۱۱ کشته و ۸۵ زخمی بجا گذارد. انفجار در نایروبی ۲۱۳ نفر شامل ۱۲ آمریکایی را کشته و نزدیک به ۴۰۰۰ نفر را زخمی کرد

نمودار شماره ۲: حملات تروریستی به مکان‌های مختلف در سال ۲۰۱۱

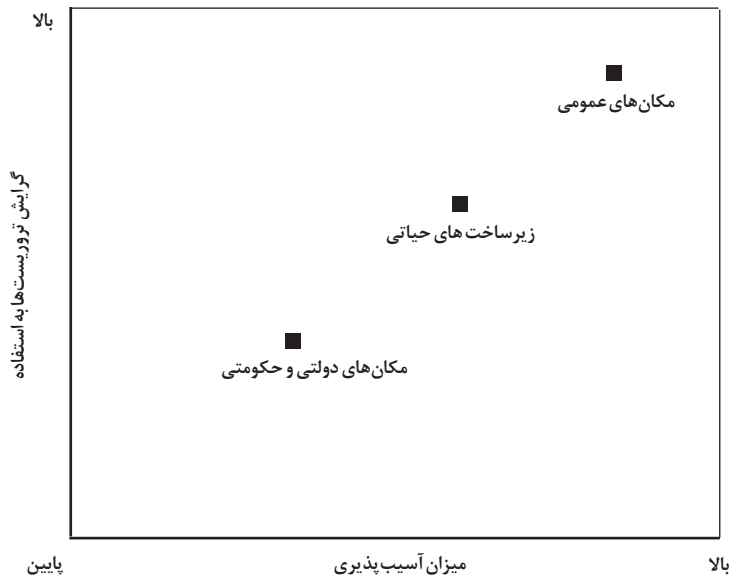
National Counterterrorism Center, 2011: 13

تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری

سالانه هزاران نفر در سراسر دنیا قربانی حملات تروریستی می‌شوند. به همین دلیل سازمان ملل متحد، تروریسم را یکی از چالش‌های اساسی جهان در قرن ۲۱ اعلام کرده است. تروریسم از جنبه‌های مختلف روانشناسی، اجتماعی، اقتصادی، ایدئولوژیکی و سیاسی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. اما یکی از جنبه‌های مهم تروریسم و حملات تروریستی بُعد جغرافیایی و مکانی آن است. اینکه تروریست‌ها چه مکان‌هایی را برای حملات تروریستی خود انتخاب می‌کنند و یک مکان بایستی دارای چه ویژگی‌هایی باشد که به عنوان یک هدف توسط تروریست‌ها انتخاب شود. مسلماً تروریست‌ها اهداف مورد حمله خود را به صورت تصادفی انتخاب نمی‌کنند بلکه تلاش می‌کنند مکان‌هایی را مورد هدف قرار بدهند که در راستای اهداف تروریست‌ها حداکثر منفعت و حداقل هزینه را برای آنها به همراه داشته باشد. علاوه بر این تروریست‌ها برای موفقیت یک حمله تروریستی تلاش می‌کنند تا روش و تکنیک مناسبی را در حمله برگزینند. بنابراین، نظریه انتخاب عقلانی می‌تواند توضیح و تحلیل مناسبی برای چگونگی

مدل شماره ۳: نسبت بین میزان آسیب‌پذیری مکان‌ها و گرایش تروریست‌ها به

حمله به آن مکان‌ها

انتخاب مکان و روش حمله توسط تروریست‌ها فراهم آورد. بر اساس این نظریه انتخاب مکان حمله توسط تروریست‌ها یک انتخاب عاقلانه و بر مبنای حداکثر منفعت و حداقل هزینه است. از سوی دیگر یک حمله موفق و پرمفعت از منظر تروریست‌ها حمله‌ای است که ضمن ایجاد تلفات انسانی و فیزیکی سنگین، ماهیت نمادین داشته باشد و رعب و وحشت شدیدی در جامعه هدف ایجاد کند. بنابراین مکان‌هایی که بیشترین فراوانی حملات تروریستی در آنها اتفاق می‌افتد شامل مکان‌های عمومی، زیرساخت‌های حیاتی و در نهایت مکان‌های سیاسی است. در واقع، هر چه میزان آسیب‌پذیری یک مکان بیشتر باشد و احتمال موفقیت یک حمله بالاتر باشد تروریست‌ها گرایش بیشتری به هدف قرار دادن آن هدف دارند.

علاوه بر این در زمینه انتخاب شکل و روش حمله به این مکان‌ها تروریست‌ها با توجه به ویژگی‌های اهداف مورد حمله و امکانات و توانایی خود روشی را انتخاب می‌کنند که بیشترین احتمال موفقیت را دارا باشد. از بررسی حملات تروریستی انجام شده می‌توان به این نتیجه رسید که بیشترین شکل حملات تروریستی در مکان‌های عمومی به شکل بمب‌گذاری، در زیرساخت‌های حیاتی به شکل حمله مسلحانه و بمب‌گذاری و در نهایت در مکان‌های سیاسی به دلیل حفاظت امنیتی بالا به شکل انتحاری انجام می‌شود تا موفقیت حمله تضمین گردد. اگرچه در حال حاضر سه روش بمب‌گذاری، حمله مسلحانه و حمله انتحاری بیشترین فراوانی در اشکال مختلف حملات تروریستی را به خود اختصاص داده است اما توسعه تکنولوژی و دستیابی تروریست‌ها به ابزارهای جدید باعث خواهد شد اشکال نامتعارف حملات تروریستی مانند حملات شیمیایی، بیولوژیکی، سایبری و حتی هسته‌ای به دلیل ایجاد تلفات سنگین و رعب و وحشت شدید در آینده مورد توجه تروریست‌ها قرار بگیرد.

منابع

الف) منابع فارسی

- افتخاری، اصغر. (۱۳۸۱). *مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیتی*، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- پورسعید، فرزاد. (۱۳۸۸). *تحول تروریسم در روابط بین‌الملل*، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال دوازدهم، شماره چهارم.
- جونز، مارتین، جونز، رایس، وودز، مایکل. (۱۳۸۶). *مقدمه‌ای بر جغرافیای سیاسی*، ترجمه: زهرا پیشگاهی فرد و رسول اکبری، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- حبیب‌زاده، محمدجعفر، حکیمی‌ها، سعید. (۱۳۸۵). *ضرورت جرم‌نگاری تروریسم در حقوق کیفری ایران*، مدرس علوم انسانی، شماره ۱۱(۲)، پیاپی ۵۱.
- زرقانی، سیدهادی، اعظمی، هادی، تحلیل ملاحظات دفاعی - امنیتی در آمایش استان خراسان رضوی با تأکید بر کلان‌شهر مشهد، دومین اجلاس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، ۲۹ و ۳۰ اردیبهشت‌ماه، مشهد: ۱۳۸۹.
- فلینت، کالین. (۱۳۹۰). *مقدمه‌ای بر ژئوپلیتیک*، ترجمه: محمدباقر قالیباف و محمدهادی پوینده، تهران: نشر قومس.
- کوهن، سائول برنارد. (۱۳۸۷). *ژئوپلیتیک نظام جهانی*، مترجم: عباس کاردان، تهران: انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- گوهری مقدم، ابوذر. (۱۳۹۰). *جهانی‌شدن و تروریسم جدید، ارائه مدلی مفهومی*، فصلنامه دانش سیاسی، سال ۷، شماره ۱.
- لغت‌نامه دهخدا، (۱۳۷۷). جلد ۵، چاپ ۲، تهران: دانشگاه تهران.
- لیتل، دانیل. (۱۳۸۱). *تبیین در علوم اجتماعی*، مترجم: عبدالکریم سروش، تهران: مؤسسه فرهنگی صراط.
- هیوود، اندرو. (۱۳۸۷). *مفاهیم کلیدی در علم سیاست*، مترجم: عباس کاردان و سعید کلاهی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

ب) منابع انگلیسی

- Abrahms, M. 2008. *What Terrorists Really Want? Terrorist Motives and Counterterrorism Strategy*. *International Security*, 32:4, 78–105.
- Alex P. Schmid, *The Problems Of Defining Terrorism*, *Encyclopedia Of World Terrorism*, (Martha Crenshaw & John Pimlott eds., 1997).
- Caplan, B. (2006). *Terrorism: The relevance of the rational choice model*.

- Public Choice**, 128(1), 91–107.
- Enders, W., & Sandler, T. (2006). **The political economy of terrorism**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frey, B. S., Luechinger, S. 2002b. *How to Fight Terrorism: Alternatives to Deterrence*. Working Paper No. 137. **Institute for Empirical Research in Economics**, University of Zurich.
- Ganor, Boaz. *Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter?*, **Police Practice and Research**, Vol. 3, No. 4, Publication Routledge. Page 287-304, 2002, DOI: 10.1080/1561426022000032060.
- Garico-Ramon, Maria D., Ortiz, A., Parts, M. *Urban Planning, Gender and The use of Public Space in a Peripheral Neighborhood of Barcelona*, **Cities**, Vol. 21, No. 3, Pages 215-223, 2004, DOI:10.1016/j.cities.2004.03.006.
- Hindmoor, A. (2006). **Rational Choice**. New York: Palgrave MacMillan.
- Kirchgässner, G. (2000). **Homo Oeconomicus**. 2nd edition, Tübingen: Mohr.
- Kis-Katos, Krisztina, Liebert, Helge and Gunther Schulze. (2011). **On the heterogeneity of terror**, Institute for Economic Research, Department of International Economics, University of Freiburg.
- Lizardo, Omar A., Bergesen Albert J. (2002). *Homboldt*. **Journal of Social Relations**, Volume 27, Number 2.
- McCartan, L. M., Masselli, A., Rey, M., Rusnak, D. (2008). *The Logic of Terrorist, Target Choice: An Examination of Chechen Rebel Bombings from 1997–2003*. **Studies in Conflict & Terrorism**, 31:1, 60–79.
- NCTC, **Report on Terrorism 2011**, National Counterterrorism Center, Office of the Director of National Intelligence, Washington, DC 20511, 2012.
- Pape, Robert A, *The Strategic Logic of Suicide terrorism*, **American Political Science Review**, vol. 97, No. 3, page 343- 361, 2003, DoI 10.1017. S000305540300073X.
- Parsons, S. (2005). **Rational Choice and Politics. A Critical Introduction**. London, New York: Continuum.
- Rapoport. David C. (2004). **Four Waves of Modern Terrorism. - Attack-**

- ing Terrorism: Elements of a Grand Strategy.** Audrey Kurth Cronin, James M. Ludes (eds.). Washington DC: Georgetown University Press.
- Ruby, C. L. (2002b). *Are Terrorists Mentally Deranged?*, **Analyses of Social Issues and Public Policy**, 2:1, 15–26.
- Shurkin, Joel. (1988). **Robust Terrorism.** - **Whole Earth Review.** Fall, 1988. <http://findarticles.com/p/articles/mi_m1510/is_n60/ai_6641070>.
- Spencer, Alexander, *Questioning the Concept of New Terrorism*, **Peace Conflict & Development**, Issue 8, page 1-33, 2006.
- Spiegel, H. W. (1991). **The growth of economic thought** (3rd Ed.). Durham, NC: Duke University Press.
- Vanum, Eric. (2009). **Discussing Concepts of Terrorist Rationality: Implications for Counter-Terrorism Policy**, Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg (IFSH).